

Biblioteka
AVANTURA REČI

Urednik
Borislav Pantić

Naslov originala
Lisa See
“Snow Flower and the Secret Fan”

Copyright © 2005 by Lisa See First published by Translation rights
arranged by Sandra Dijkstra Literary Agency All Rights Reserved
Copyright © 2011 za srpsko izdanje Čarobna knjiga

ISBN 978-86-7702-223-5

Nijedan deo ove publikacije, kao ni publikacija u celini, ne sme se reprodukovati, umnožavati, prešampavati niti u bilo kojoj drugoj formi i bilo kojim drugim sredstvom prenositi ili distribuirati bez odobrenja izdavača. Sva prava za objavljivanje ove knjige zadržavaju autor i izdavač prema odredbama Zakona o autorskim pravima.

Čarobna knjiga
Beograd 2012.

Liza Si

SNEŽNA LATICA I LEPEZA TAJNI

Prevela

Tijana Parezanović

**Čarobna
knjiga**

U ovom romanu, sledila sam tradicionalni kineski stil za iskazivanje datuma. Treća godina vladavine cara Daoguanga, godina u kojoj je Lili rođena, jeste 1823. Pobuna Tajpinga je počela 1851, a završila se 1864. godine.

Veruje se da se pismo *nu šu* – tajno šifrovano pismo koje su koristile žene u jednoj udaljenoj oblasti na jugozapadu Provincije Huenan – razvilo pre hiljadu godina. Izgleda da je to jedini pisani jezik na svetu koji su stvorile žene isključivo za sopstvenu upotrebu.

Dok mirno sedim

Ja sam žena za koju bi u mom selu rekli „ona što još nije umrla“ – udovica od osamdeset godina. Bez muža, dani su mi dugi. Više ne marim za posebnu hranu koju mi spremaju Duhovska Ruža i ostali. Više se ne radujem srećnim događajima koji se s lakoćom gnezde ispod našeg krova. Samo me prošlost sada interesuje. Nakon svih ovih godina, napokon mogu da kažem ono što nisam mogla reći dok sam zavisila od roditeljske porodice, koja me je izvela na put, ili od muževljeve porodice, koja me je hranila. Imam čitav život da ispričam, nemam više šta da izgubim i malo ljudi mogu da uvredim.

Dovoljno sam stara da odveć dobro znam svoje dobre i svoje loše osobine, koje su često bivale jedne te iste. Čitavog života sam čeznula za ljubavlju. Znala sam da mi – kao devojčici i kasnije kao ženi – ne priliči da je želim ili očekujem, ali ipak sam je želela, i ta neopravdana želja našla se u korenu svake nedaće koja mi se isprečila na životnom putu. Sanjala sam o tome da mi majka posveti pažnju i da me zavoli, i ostatak porodice s njom. Da bih zadobila njihovu ljubav, bila sam poslušna – idealna osobina za osobu mog pola – štaviše, bila sam i previše rada da učinim sve što bi mi rekli. Nadajući se da će iskazati makar i najmanji znak ljubavnosti prema meni, pokušavala sam da

ispunim ono što su od mene očekivali – da imam najmanja vezana stopala u celom okrugu – te sam tako dozvolila da mi slome kosti i da ih oblikuju na bolji način.

Kada sam uvidela da ni trenutak duže ne mogu da trpim bol i kada su mi suze pale na krvave zavoje, majka mi je govorila nežne reči na uvo, ohrabrivala me da hodam još jedan sat, još jedan dan, još samo jednu nedelju, podsećala me na nagrade koje me čekaju ako izdržim samo još malo. Tako me je naučila da trpim – ne samo fizičke izazove vezivanja stopala i rađanja dece već i daleko mučnije bolove u srcu, glavi i duši. Takođe mi je ukazivala i na moje loše strane i učila me kako da ih okrenem u svoju korist. U našoj zemlji, tu vrstu majčinske ljubavi nazivamo *teng aj*. Sin mi je rekao da je u muškom pismu taj izraz sastavljen od dva znaka. Prvi znači *bol*; drugi označava *ljubav*. To je majčinska ljubav.

Vezivanje mi nije promenilo samo stopala, već i čitavu ličnost, a na neki neobičan način osećam da se taj proces nastavio čitavog mog života i pretvorio me od pokornog deteta u odlučnu devojkicu, a zatim od mlade žene koja bi bez pogovora činila sve što joj muževljeva rodbina kaže u ženu najvišeg položaja u okrugu koja je nametnula stroga pravila i običaje svom selu. Pre no što sam navršila četrdesetu, čvrsto stegnuti zavoji prešli su s mojih zlatnih ljiljana na moje srce, koje je toliko istrajno pamtilo nepravde i nedaće da više nisam mogla da oprostim onima koje sam volela i koji su voleli mene.

Jedini bunt s moje strane dolazio je u vidu *nu šua*, našeg tajnog ženskog pisma. Prvi put se pojavilo kada mi je Snežna Latica – moja *laotung*, moja „od davnina srodna duša“, moja partnerka u tajnom dopisivanju – poslala lepezu koja leži ovde na mom stolu, a zatim pošto sam je upoznala. No nezavisno od toga kakva sam bila sa Snežnom Laticom, bila sam takođe rešena da budem časna supruga, hvale dostojna snaha i principijelna majka. U zlu je moje srce bilo nesalomivo kao žad. Imala sam skrivenu moć da izdržim tragedije i

tuge. Ali evo me sada – udovica koja mirno sedi kako tradicija nalaže – i sada shvatam da sam tokom mnogih godina bila slepa.

Osim tri užasna meseca u petoj godini vladavine cara Sjenfenga, provela sam ceo život u ženskoj odaji na spratu. Da, jesam odlazila u hram i vraćala se u roditeljski dom, čak sam i posetila Snežnu Laticu, ali o spoljašnjem svetu malo znam. Slušala sam muškarce kako govore o porezima, sušama i ustancima, ali te su teme veoma udaljene od mog života. Ono što znam jeste da vezem, tkam, kuvam, znam porodicu svog muža, svoju decu, svoje unuke, svoje prauunuke, i znam *nu šu*. Moj životni tok je bio uobičajen – detinji dani, dani povezivanja kose, dani pirinča i soli, a sada mirno sedim.

Evo me, dakle, same sa svojim mislima i sa ovom lepezom preda mnom. Kad je uzmem u ruke, začudi me njena lakoća, jer na njoj je zapisano mnogo radosti i mnogo bola. Brzo je otvorim i, dok se lepeza širi, zvuk svakog nabora podseća me na ustreptalo srce. Pred očima mi iskrsavaju uspomene. Tokom poslednjih četrdeset godina, toliko sam je puta iščitavala da je znam kao dečju pesmicu.

Sećam se dana kad mi ju je posrednica predala. Prsti su mi podrhtavali dok sam širila nabore. Tada je samo jednostavan venac od lišća krasio gornju ivicu i samo je jedna poruka tekla niz prvi nabor. U to vreme nisam znala mnogo znakova *nu šua*, pa mi je strina čitala šta piše. „*Čujem da u vašem domu živi devojčica dobra u duši i vična ženskim radnjama. Ti i ja rođene smo istog dana iste godine. Možemo li postati od davnina srodne duše?*“ Gledam sada u te nežne poteze od kojih su sačinjeni redovi i vidim ne samo devojku kakva je Snežna Latica bila već i ženu u kakvu će izrasti – izdržljivu, iskrenu, otvorenu.

Pogledom prelazim i preko ostalih nabora i vidim naš optimizam, našu radost, naše obostrano divljenje, obećanja koja smo jedna drugoj dale. Vidim kako je taj jednostavni venac prerastao u složen crtež s mnogo prepletenih pupoljaka snežnog cveta i ljiljana, koji

je simbolizovao spoj života dveju *laotung*, od davnina srodnih duša. Vidim u gornjem desnom uglu mesec kako nas obasjava. Trebalo je da budemo poput dugačkih izdanaka vinove loze s prepletenim korenima, poput drveća koje stoji po hiljadu godina, poput dve mandarinske patke koje će ceo život provesti zajedno. Na jednom naboru, Snežna Latica je napisala: *Mi svojom voljom nikad nećemo prerezati veze što nas spajaju*. Ali na drugom naboru vidim nesporazume, iznevereno poverenje i konačno zatvaranje vrata. Za mene je ljubav bila toliko dragoceno blago da je nisam mogla deliti ni sa kim, i to me je na kraju i odvojilo od jedine osobe na svetu koja mi je bila srodna duša.

I dalje učim o ljubavi. Mislila sam da je razumem – ne samo majčinsku ljubav već i ljubav prema roditeljima, prema mužu i prema *laotung*. Iskusila sam i druge vrste ljubavi – ljubav iz sažaljenja, ljubav punu poštovanja i ljubav iz zahvalnosti. Ali dok gledam našu tajnu lepezu s porukama koje smo Snežna Latica i ja razmenjivale mnogo godina, uviđam da nisam dovoljno cenila najvažniju od svih ljubavi – onu koja dolazi iz dubine duše.

Ovih poslednjih godina, ispisivala sam mnoge autobiografije za žene koje nikada nisu naučile *nu šu*. Saslušavala sam sve tuge i žalbe, svaku nepravdu i tragediju. Ovekovečila sam bedne živote žena sa zlehudom sudbinom. Čula sam sve i sve sam zapisala. Ali iako znam mnogo o ženskim pričama, ne znam gotovo ništa o muškim, osim toga da obično govore o seljaku koji se bori protiv sila prirode, o vojniku u boju, ili o usamljeniku u potrazi za svojom suštinom. Kad pogledam sopstveni život, vidim da su se u njemu stekle kako priče žena tako i priče muškaraca. Ja sam skromna žena sa uobičajenim boljkama, ali duboko u sebi vodila sam i nešto nalik na mušku bitku između svoje prave prirode i prirode kakvu je trebalo da imam.

Ispisujem ove stranice za one što obitavaju na onom svetu. Duhovska Ruža, žena mog unuka, obećala je da će se postarati da

budu spaljene kad umrem, kako bi moja priča stigla do svih njih pre moje duše. Neka moje reči objasne moje poteze precima, mom mužu, ali pre svega Snežnoj Latici, pre nego što ih ja sve ponovo vidim.

Detinji dani

Mlečne godine

Zovem se Lili. Došla sam na ovaj svet petog dana šestog meseca u trećoj godini vladavine cara Daoguanga. Moje rodno selo Puvej nalazi se u Okrugu Jungming, Okrugu večite svetlosti. Većina ljudi koji ovde žive potiče od plemenskog naroda Jao. Od pripovedača koji su posećivali Puvej kad sam bila mala, saznala sam da je čovek iz plemena Jao prvi put stigao u ove krajeve pre hiljadu i dve stotine godina, za vreme dinastije Tang, ali većina porodica došla je sto godina kasnije, bežeći od mongolske vojske koja je zauzela severne krajeve. Premda ljudi iz naše oblasti nikad nisu bili bogati, retko smo bili toliko siromašni da su žene morale da rade u poljima.

Mi smo bili članovi porodične loze Ji, jednog od prvobitnih klanova naroda Jao, koji je u našem okrugu bio najrasprostranjeniji. Moji otac i stric su iznajmljivali sedam *moua* zemlje od bogatog zemljoposjednika koji je živio na krajnjem zapadu regije. Gajili su na toj zemlji pirinač, pamuk, taro i druge biljke koje se koriste u ishrani. Moja porodična kuća je bila tipična, u smislu da je imala dva sprata i bila okrenuta ka jugu. Soba na spratu bila je namenjena okupljanju žena, a neudate devojčice su i spavale u njoj. Sobe za uže porodice i posebna prostorija za naše životinje okruživale su glavnu

odaju u prizemlju, u kojoj su korpe pune jaja ili pomorandži i žice sa sušenim ljutim paprikama visile s centralne grede kako ih miševi, kokoš ili neko zalutalo prase ne bi mogli dohvatiti. Uz jedan zid bio je naslonjen sto sa stolicama. Ognjište na kom su mama i strina kuvale zauzimalo je jedan kutak na suprotnom zidu. Nismo imali prozore u glavnoj odaji, pa smo tokom toplih meseci vrata što su vodila na sokak ispred naše kuće držali otvorena, kako bi nam ulazili svetlost i svež vazduh. Ostale sobe bile su male, pod je bio načinjen od nabijene zemlje i, kao što sam spomenula, naše životinje su živele s nama.

Nikada nisam mnogo razmišljala o tome da li sam bila srećna i da li sam se lepo zabavljala kao dete. Bila sam obična devojčica koja je živela sa običnom porodicom u običnom selu. Nisam ni pretpostavljala da postoji neki drugi način življenja, a nisam ni brinula o tome. Ali sećam se dana kad sam počela da primećujem ono što me okružuje i da razmišljam o tome. Tek sam bila napunila pet godina i osećala sam se kao da sam preskočila preko velikog praga. Probudila sam se pre svanuća sa osećajem da mi nešto golica misli. Taj naporan osećaj me je naveo da tog dana posebno obratim pažnju na sve što vidim i iskusim.

Ležala sam u krevetu između Starije Sestre i Treće Sestre. Pogledala sam na krevet sestre od strica, koji je stajao na drugom kraju sobe. Prekrasna Mesečina, koja je bila mojih godina, još se nije bila probudila, pa sam i ja ostala nepomična čekajući da se moje sestre promeškolje iz sna. Ležala sam okrenuta ka Starijoj Sestri, koja je od mene bila starija četiri godine. Iako smo spavale u istom krevetu, nisam je dobro upoznala sve dok mi stopala nisu bila vezana i dok se nisam i sama pridružila skupovima u ženskoj odaji. Bilo mi je drago što ne gledam u pravcu Treće Sestre. Uvek sam govorila sebi da je ona, budući godinu mlađa, previše beznačajna da bih uopšte mislila o njoj. Ne verujem ni da su sestre mene posebno obožavale,

ali ravnodušnost koju smo ispoljavale jedna prema drugoj bila je tek maska kojom smo zaklanjale prave želje. Svaka od nas je želela da je mama primeti. Svaka je žudela za tatinom pažnjom. Svaka se svakog dana nadala da će provesti malo vremena sa Starijim Bratom pošto je on, kao prvi sin, bio najdragocenija osoba u porodici. Takvu ljubomoru nisam osećala u odnosu s Prekrasnom Mesečinom. Bile smo dobre drugarice i srećne što će nam životi biti povezani sve dok se ne budemo udale i otišle iz porodičnog doma.

Nas četiri smo veoma ličile. Sve smo imale kratko podšišanu crnu kosu, bile smo veoma mršave i bile smo slične visine. Među nama nije bilo mnogo razlika. Starija Sestra je imala mladež iznad usne. Treća Sestra je imala kosu na kojoj su se uvek pravila umršena gnezdašca jer nije volela da je mama češlja. Prekrasna Mesečina je imala lepo okruglasto lice, a moje noge su bile čvrste od trčanja i ruke snažne od nošenja malog brata.

„Devojčice!“, doviknula nam je mama s dna stepeništa.

To je bilo dovoljno da probudi i ostale i istera nas sve iz kreveta. Starija Sestra se na brzinu obukla i spustila u prizemlje. Prekrasna Mesečina i ja smo bile sporije jer smo morale da obučemo ne samo sebe već i Treću Sestru. Onda smo se zajedno spustile u prizemlje, gde je strina čistila pod metlom, stric pevao jutarnju pesmu, mama – s Drugim Bratom privezanim na leđima – sipala sve što je ostalo od vode u čajnik da provri, a Starija Sestra seckala crni luk za pirinčanu kašu koju zovemo *kongi*. Sestra mi je uputila spokojan pogled na osnovu kojeg sam zaključila da je ona već zaradila odobravanje porodice za to jutro i da je do kraja dana mirna. Ućutkala sam svoj gnev, ne shvatajući da je to što sam razumela kao njeno zadovoljstvo sobom zapravo mnogo bliže neveselom prihvatanju sudbine koje će prevladati u mojoj sestri pošto se bude udala i otišla kod muža.

„Prekrasna Mesečino! Lili! Dođite ovamo! Dođite ovamo!“

Strina nas je tako pozdravljala baš svakog jutra. Potrčale smo k njoj. Strina je poljubila Prekrasnu Mesečinu, a mene je potapšala po guzi s mnogo nežnosti. Onda je dotrčao i stric, uzeo Prekrasnu Mesečinu u ruke, podigao je i poljubio. Kad ju je spustio, namignuo mi je i uštinuo me za obraz.

Znate li onu staru izreku koja kaže kako se lepi ljudi venčavaju s lepim ljudima, a nadareni ljudi s nadarenima? Tog jutra sam zaključila da su stric i strina dvoje ružnih ljudi, te da su stoga savršen par. Stric, očev mlađi brat, imao je krive noge, ćelavu glavu i okruglo sjajno lice. Strina je bila punačka, a zubi su joj bili nalik na iskrzane kamenčice koji se pomaljaju iz krečnjačke pećine. Njena vezana stopala nisu bila baš mala, možda su bila dugačka četrnaest centimetara, dvostruko duža od stopala kakva ću ja naposljetku imati. Čula sam kako zli jezici po našem selu govorkaju da je to razlog što strina – koja je bila od zdrave porodice i imala široke kukove – ne može da iznese sina do kraja trudnoće. Nikada u našem domu nisam čula slične prigovore, čak ni od strica. Meni se činilo da je njihov brak idealan; on je bio nežan Pacov, a ona poslušni Bivo. Njih dvoje su svakoga dana širili sreću oko kućnog ognjišta.

Moja majka još ne beše ni primetila da sam i ja u sobi. Tako je to bilo otkad me pamćenje služi, ali tog dana sam opazila i osetila njenu nezainteresovanost. Tuga me je obuzela i raspršila radost koju sam upravo osetila uz strica i strinu, ophrvavši me svojom snagom. Onda je, jednako brzo kao što se pojavilo, to osećanje nestalo jer me je Stariji Brat, koji je bio šest godina stariji od mene, pozvao da mu pomognem da obavi jutarnje zadatke oko kuće. Kako sam rođena u godini Konja, u prirodi mi je da volim otvoren prostor, ali još važnije u tom trenutku bilo je to što sam na neko vreme dobila Starijeg Brata samo za sebe. Znala sam da imam sreće i da će mi sestre to uzeti za zlo, ali nisam marila. Kada bi mi se on obratio ili nasmešio, nisam se osećala nevidljivom.

Istrčali smo napolje. Stariji Brat je izvukao vodu iz bunara i napunio kofe koje ćemo poneti. Odneli smo ih do kuće, pa ponovo izašli da prikupimo drva za ogrev. Nakupili smo gomilicu, a onda mi je Stariji Brat probrao naramak manjih komada. Ostatak je sam podigao u naručje i krenuli smo ka kući. Kad smo stigli, predala sam svoja drva mami, nadajući se da će me pohvaliti. Na kraju krajeva, nije baš lako maloj devojčici da vuče kofu vode ili da nosi drva za ogrev. Ali mama nije ništa rekla.

Čak i sada, nakon svih ovih godina, teško mi je da mislim o mami i o tome što sam tog dana shvatila. Jasno sam videla da joj ja ništa ne značim. Bila sam joj treće dete, druga bezvredna devojčica, premala da bi se na nju traćilo vreme sve dok ne postane izvesno da će preživeti mlečne godine. Posmatrala me je onako kako sve majke posmatraju svoje kćeri – kao privremene gošće koje predstavljaju samo još jedna usta koja treba hraniti, još jedno telo koje treba oblačiti, da bi na kraju otišle u muževljev dom. Imala sam pet godina, dovoljno da znam da ne zaslužujem njenu pažnju, ali najednom sam za njom počela da žudim. Čeznula sam da me pogleda i da razgovara sa mnom, kao što je činila sa Starijim Bratom. No čak i u tom trenutku, kad sam prvi put nešto svom snagom poželela, bila sam dovoljno pametna da znam kako mama ne voli da je prekidam kad ima pune ruke posla, jer me je već više puta grdila zbog toga što preglasno pričam, ili mahala rukama oko mene kako bi mi stavila do znanja da joj se sklonim s puta. Umesto da je prekinem, zaklela sam se da ću biti kao Starija Sestra i da ću joj pomagati najtiše i najpažljivije što mogu.

Baba je nesigurnim korakom ušla u sobu. Lice joj je ličilo na suhu šljivu, a kičma joj je bila toliko pognuta da joj je glava bila u ravni s mojom.

„Pomozi svojoj baki“, naredila mi je mama. „Vidi da li joj nešto treba.“

Premda sam upravo dala sebi obećanje, oklevala sam. Babina usta su svakog jutra bila lepljiva i imala čudan miris, pa niko nije hteo ni da joj se približi. Primakla sam joj se sa strane, zadržavajući dah, ali ona je samo nestrpljivo odmahнула rukom. Odmakla sam se toliko brzo da sam naletela na oca – jedanaestog i najvažnijeg člana našeg domaćinstva.

Nije me prekorio, niti se ikome drugom obratio. Koliko je meni bilo poznato, neće ni progovoriti sve dok taj dan ne bude iza njega. Seo je za sto i čekao da ga poslužimo. Pažljivo sam posmatrala mamu dok mu je bez reči sipala čaj. Jeste da sam se pribojavala da ću joj zasmetati dok obavlja svoju jutarnju rutinu, ali ona se prema ocu ophodila mnogo pažljivije nego prema jutarnjim poslovima. Retko je udarao majku i nikada nije imao konkubine, ali zbog njezne opreznosti u odnosu s njim, svi smo naučili da budemo obazrivi.

Strina je iznela činije na sto i kašikom sipala *kongi*, dok je mama dojila bebu. Nakon što smo jeli, otac i stric su se zaputili na njivu, a majka, strina, baba i starija sestra su se popele na sprat u žensku odaju. Htela sam da pođem s mamom i drugim ženama iz porodice, ali nisam bila dovoljno odrasla. Da stvari budu još gore, morala sam da delim Starijeg Brata s malim bratom i Trećom Sestrom kad smo izašli napolje.

Nosila sam bebu na leđima dok smo sekli travu i tražili korenje za naše prase. Treća Sestra nas je pratila koliko god je mogla. Bila je čudno, mrzovoljno stvorenjce. Ponašala se razmaženo, iako su jedino naša braća imala pravo da budu razmažena. Mislila je da je najvoljenija osoba u celoj porodici, premda joj ništa nije dokazivalo da je to istina.

Pošto smo obavili zadatke, naša četvoročlana grupica je krenula da istražuje selo, da šparta sokacima između kuća, sve dok nismo naišli na neke devojčice koje su preskakale konopac. Moj brat je stao,

uzeo bebu i pustio me da i ja malo preskačem. Potom smo otišli kući na ručak – jednostavan ručak, samo pirinač i povrće. Nakon toga, Stariji Brat je otišao s muškarcima, a mi smo se povukli na sprat. Mama je ponovo podojila bebu, a onda su beba i Treća Sestra zadremale. Čak sam i u tim godinama uživala u ženskoj odaji s babom, strinom, sestrom i sestrom od strica, a posebno s majkom. Mama i baba su tkale platno, Prekrasna Mesečina i ja smo pravile kolutiće od pređe, strina je sedela s četkicom i mastilom i pažljivo ispisivala svoje tajne znake, dok je Starija Sestra čekala da njene četiri posestrime dođu u popodnevnu posetu.

Nije prošlo mnogo kad smo začule korake četiri para ljiljana kako se tiho penju uza stepenice. Starija Sestra je svaku devojčicu dočekala zagrljajem, a onda se njih pet skupilo u jedan ćošak sobe. Nisu volele da im upadam u razgovor, ali ja sam ih bez obzira na to proučavala, znajući da ću za dve godine i sama postati deo sopstvene grupe posestrima. Sve devojčice su bile iz Puveja, što je značilo da mogu da se okupljaju često, a ne samo o posebnim danima za okupljanje, kao što je Praznik hladnog povetarca ili Praznik ptica. Posestrimstvo je ustanovljeno kada su devojčice napunile sedam godina. Da bi učvrstili vezu, njihovi očevi su dali po dvadeset pet *đina* pirinča, koji se čuvao u našoj kući. Kasnije, kada se svaka od devojaka bude udavala, njen će se deo pirinča prodati kako bi posestrime mogle da kupe poklone za nju. Poslednji deo pirinča prodaće se kada se i poslednja posestrima bude udala. To će označiti kraj posestrimstva, pošto će se svaka devojka udati u neko udaljeno selo, imaće mnogo posla oko dece, a moraće i da sluša svekrvu, pa neće imati vremena za stara prijateljstva.

Čak ni kad je bila s drugaricama, Starija Sestra nije pokušavala da prigrabi pažnju. Mirno je sedela s njima, vezle su i pričale smešne priče. Kada bi počele da se kikoću i brbljaju malo glasnije, majka bi ih strogo utišala, a meni bi na pamet pala još jedna pomisao:

mama to nikad ne čini kad babine posestrime, koje je baba stekla u starosti, dođu u posetu. Kada su joj deca odrasla, moja baba je pozvana da se pridruži novoj grupi od pet posestrima iz Puveja. Još su samo dve bile žive, uz moju babu; sve su bile udovice i posećivale su se barem jednom nedeljno. Zasmejavale su jedna drugu i razmenjivale su nepristojne šale koje mi devojčice nismo razumele. Tokom tih poseta, mama se previše plašila svoje svekrve da bi se usudila da ih zamoli da prestanu. Ili je možda bila previše zauzeta.

Mami je ponestalo pređe, pa je ustala da donese još. Na trenutak je zastala i, veoma mirno i zamišljeno, zagledala se u jednu tačku. Osetila sam gotovo neobuzdanu želju da joj potrčim u naručje i povičem na sav glas: *Vidi me, vidi me, vidi me!* Ali nisam to učinila. Mojoj mami je njena majka veoma loše vezala stopala. Umesto zlatnih ljiljana, mama je imala ružne patrljke. Umesto da se njiše dok hoda, jedva je uspevala da održi ravnotežu pomoću štapa. Ako bi odložila štap, zaklecale bi joj i ruke i noge i morala bi da se potruđi da održi ravnotežu. Mama je bila toliko nestabilna na nogama da niko nikad nije smeo da je zagrlji ili poljubi.

„Nije li vreme da Prekrasna Mesečina i Lili izađu?“, pitala je strina, prekidajući majčino sanjarenje. „Mogle bi da pomognu Starijem Bratu oko kućnih poslova.“

„Ne treba njemu njihova pomoć.“

„Znam“, priznala je strina, „ali dan je lep...“

„Ne“, strogo je rekla mama. „Ne dopada mi se da se devojčice smucaju po selu kad bi trebalo da se uče kućnim poslovima.“

Ali strina je povodom toga bila tvrdoglava. Htela je da naučimo ulice, da vidimo šta se u njima nalazi, da prošetamo do kraja sela i vidimo šta se nalazi izvan njega – sve to jer je znala da će uskoro jedino što ćemo moći da vidimo biti ono što se da videti kroz rešetkast prozor na ženskoj odaji.

„Imaju samo još ovih nekoliko meseci“, razumno je objašnjavala. Prećutala je da će nam uskoro stopala biti vezana, kosti slomljene, koža ostavljena da truli. „Pusti ih da trče dok još mogu.“

Majka je bila iscrpljena. Imala je petoro dece, a troje nas je bilo mlade od pet godina. Nosila je sav teret odgovornosti za domaćinstvo – odgovornosti da čisti, pere i krpi odeću, priprema sve obroke i vodi evidenciju o dugovima najbolje što ume. Bila je na višem položaju nego strina, ali nije mogla baš svakog dana da se izbori za svoje mišljenje povodom ispravnog ponašanja.

„U redu“, uzdahnula je mama, predajući se. „Mogu da izađu.“

Zgrabila sam Prekrasnu Mesečinu za ruku i počele smo da skačemo od radosti. Strina nas je brzo isterala na vrata, pre nego što se mama predomisli, dok su Starija Sestra i njene posestrime čežnjivo gledale za nama. Ja sam se sa sestrom od strica sjurila niza stepenice i istrčala napolje. Kasno poslepodne bilo mi je omiljeno doba dana, zbog toga što je vazduh topao i mirisan, a cvrčci tiho pevaju. Hitale smo niz ulicu sve dok nismo našle mog brata, koji je vodio porodičnog bivola do reke na ispašu. Jahao je na širokim plećima ogromne životinje, podivši jednu nogu ispod tela dok mu je druga poskakivala kraj bivolje slabine. Prekrasna Mesečina i ja smo stale u red iza bivola, te smo tako išli kroz seoski lavirint uskih uličica, čija nas je umršenost štitila kako od zlih duhova tako i od bandita. Nismo srele nikoga od odraslih – muškarci su radili u poljima, a žene su boravile u svojim odajama na spratu, iza rešetkastih prozora – ali zato su ulice bile pune dece i seoskih životinja: kokošaka, pataka, debelih krmača i prasića koji su skičali kada bi ih neko nagazio.

Izašli smo iz sela i stali da koračamo po izdignutoj uskoj stazi popločanoj sićušnim kamenčićima. Bila je dovoljno široka za ljude i palankine, ali premala za volove, ili za zaprege koje vuku mali konji. Pratili smo stazu sve do reke Sjao i zaustavili se tek ispred visećeg mosta koji se nadnosio nad njom. S druge strane mosta, svet se pred

nama otvarao u dugim potezima obrađene zemlje. Nebo se iznad nas širilo, plavo kao perje vodomara. U daljini smo videli druga sela – mislila sam da nikad neću stići na ta mesta. Onda smo se spustili do obale reke, gde je vetar šuštao kroz trsku. Sela sam na kamen, izula cipele i zagazila u plićak. Prošlo je sedamdeset pet godina, a još pamtim kako mi se mulj provlači između prstiju, kako mi voda preliva stopala i kako mi prija hladnoća rečne vode. Prekrasna Mesečina i ja smo bile slobodne onako kako nikada više nećemo biti. Ali još nečeg se takođe vrlo jasno sećam kad mislim o tom danu. Otkako sam se probudila, počela sam da posmatram svoju porodicu na nov način i ona je u meni pobudila neka čudna osećanja – žalost, tugu, ljubomoru i osećanje nepravde zbog mnogih stvari koje su mi se najednom učinile nepravičnim. Pustila sam da voda sve to spere.

Te noći nakon večere, sedeli smo napolju i uživali u svežem večernjem vazduhu, posmatrajući tatu i strica kako puše svoje dugačke lule. Svi su bili umorni. Mama je poslednji put tog dana podojila bebu, pokušavajući da je uspava. Izgledala je iscrpljeno od svih dnevnih obaveza, koje za nju još nisu bile sasvim gotove. Prebacila sam ruku preko njenog ramena kako bih je utešila.

„Previše je vruće za to“, rekla je i blago me odgurnula.

Tata je sigurno video koliko sam se razočarala, jer me je uzeo u krilo. U spokojnoj večernjoj pomrčini, bila sam njegova dragocenost. Tih nekoliko trenutaka, bila sam poput bisera na njegovom dlanu.